

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 551.509.32:681.518

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/63>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЛІСІВ У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF FORESTS IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

Агапіна А.О., студентка IV курсу господарсько-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено комплексному дослідженню питання міжнародно-правової охорони лісових ресурсів у контексті глобальних кліматичних змін, розгляду правових і організаційних засад охорони лісів на міжнародному та національному рівнях. Установлено, що сьогодні у світі наявна глобальна трансформація лісових екосистем, яка викликана атиповими змінами клімату, темпи якого будуть лише зростати. Означені обставини створюють значну загрозу виникненню пожеж, спалахів шкідників та хвороб лісових ресурсів.

У дослідженні охарактеризовано два концептуальні підходи до реформування чинного законодавства у сфері охорони лісових ресурсів: перший ґрунтується на впровадженні міжнародного досвіду нормативно-правової регламентації охорони лісів; другий – на системному вдосконаленні лісового законодавства України. У науковій праці акцентуємо увагу на тому, що сьогодні лісові ресурси забезпечують якість навколишнього природного середовища та є його невід'ємним компонентом. Окрім того, в статті приділено увагу з'ясуванню юридичної природи міжнародно-правової охорони лісів, а також розробленню науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення засобів та способів реалізації їх охорони. Розглянуто потенціал лісових насаджень для запобігання глобальним кліматичним змінам.

За результатами дослідження зроблено висновки про: необхідність проведення вдосконалення лісовпорядних інструкцій та нормативів із метою урахування різнобічних аспектів проблеми зміни клімату під час планування, проектування та організації лісгосподарської діяльності; забезпечення підтримки наукових досліджень щодо моніторингу та підвищення біологічної стійкості лісових насаджень в умовах зміни клімату; проведення визначення кращих практик запобігання зміні клімату та адаптації до неї з урахуванням прогнозів динаміки викидів і поглинання парникових газів у лісовому господарстві України. Акцентуємо увагу на важливості схваленої Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року, метою якої є перетворення України на більш екологічно безпечну та стійку до зміни клімату країну, яка зможе протистояти неминучим наслідкам глобальних кліматичних змін.

Ключові слова: зміни клімату, кліматична політика, кліматична стратегія, правова охорона лісів, міжнародне екологічне право, міжнародна охорона лісів.

The article is devoted to a comprehensive study of international legal protection of forest resources in the context of global climate change, consideration of legal and organizational principles of forest protection at the international and national levels. It is established that today in the world there is a global transformation of forest ecosystems, which is caused by atypical climate change, the pace of which will only increase. These circumstances pose a significant threat to fires, pest outbreaks and forest disease.

The study describes two conceptual approaches to reforming existing legislation in the field of forest resources protection: the first is based on the implementation of international experience in forestry regulation; the second - on the systematic improvement of forest legislation in Ukraine. Research focuses on the fact that today forest resources ensure the quality of the environment and are an integral part of it. In addition, the article focuses on clarifying the legal nature of international legal protection of forests, as well as developing scientifically sound proposals and recommendations for improving the means and methods of their protection. The potential of forest plantations to prevent global climate change is considered.

Based on the results of the study, it was concluded that it is necessary to improve forest management instructions and standards in order to take into account various aspects of the problem of climate change in the planning, design and organization of forestry activities; providing support for research on monitoring and enhancing the biological sustainability of forest stands in the face of climate change; identification of best practices for climate change prevention and adaptation, taking into account forecasts of dynamics of emissions and removals of greenhouse gases in the forestry of Ukraine. Emphasis is placed on the importance of the approved Strategy for Environmental Security and Adaptation to Climate Change until 2030, which aims to transform Ukraine into a more environmentally friendly and climate-resilient country that can withstand the inevitable effects of global climate change.

Key words: climate change, climate policy, climate strategy, legal protection of forests, international environmental law, international forest protection.

У сучасному світі глобальні інтенсивні кліматичні зміни можуть бути охарактеризовані як одна з найактуальніших екологічних проблем сьогодення, до вирішення якої прикуто увагу всієї міжнародної спільноти. На жаль, важливість та необхідність її вирішення зумовлена наслідками останньої, а це небезпечні катаклізми, різкі зміни погоди, паводки, повені, сильні вітри, зливи і дощі, град, посухи, які призводять до збитків не лише економічного, а й екологічного характеру. Згідно з даними, представленими Всесвітньою метеорологічною організацією, останні три роки стали найтеплішими в історії спостереження за погодними умовами. У зв'язку з цим можна констатувати те, що посилення непередбачуваності погодних умов ста-

вить під загрозу виробництво продовольства, призводить до критичного підвищення рівня морів та збільшує ризик виникнення природних катастроф [1, с. 4].

Як зазначають учені, кліматичні моделі, які мають місце сьогодні, свідчать про те, що зміна клімату стане серйозним викликом для всієї міжнародної спільноти вже за декілька десятків років. Відповідно до звіту Міжурядової групи експертів з питань змін клімату (ІРСС), потепління спричинить зростання посух, повеней, пилкових бур, пожеж, спалахів численних шкідників тощо – залежно від регіону, що у свою чергу призведе до зниження рівня врожайності в більшості держав, подорожчання продовольчих товарів, недостатньої кількості питної води, зниження рівня доходів

і, що не менш важливо, створить ризики прямої смертності внаслідок більш частих стихійних лих [2].

Традиційно під зміною клімату розуміють процеси, які прямо чи опосередковано зумовлені діяльністю людини та викликають зміни у складі глобальної атмосфери, накладаються на природні зміни коливань клімату та спостерігаються протягом зіставних періодів часу [3, с. 126]. Як зазначає М.І. Лицур, зміни кліматичних умов «посилюють хаос», тобто викликають спрощення системи людина–природа [4, с. 56].

Ключовими завданнями, які стоять перед світовою спільнотою щодо правової охорони та захисту лісів у контексті змін клімату, є такі: розроблення ефективної нормативно-правової бази щодо захисту та охорони лісів в умовах кліматичних змін; забезпечення належної охорони всіх пралісів та старовікових лісів природного походження як еталонних лісів, які є найбільш стійкими до наслідків зміни клімату, підтримують низку рідкісних видів флори й фауни та утримують великі обсяги вуглецю в деревині й ґрунтах; упровадження принципів, наближених до природи лісівництва, в лісах поза межами ПЗФ для підвищення стійкості лісів; поступова відмова від суцільних рубок та перехід на вибіркові й поступові види рубок, які сприяють швидшому приросту дерев із безперервним існуванням рослинного покриву [5].

Зміна клімату, безумовно, впливає на кожного з нас. А екосистеми, в тому числі лісові, слугують для людства своєрідними «подушками безпеки», котрі дають змогу людині адаптуватися до інтенсивних кліматичних змін. Наприклад, лісові насадження охолоджують та звожують повітря, частково попереджують посухи [2].

Лісові екосистеми є найпотужнішим механізмом саморегуляції біосфери, тобто виступають основним чинником забезпечення еколого-економічної безпеки. У системі соціального розвитку кожного регіону ліси відіграють специфічну роль, впливаючи на всі процеси, які відбуваються у ландшафтах, а також на природні геофізичні та геохімічні процеси [4]. Отже, лісові ресурси повинні підлягати комплексній охороні не лише на рівні окремої держави, а й на міжнародному рівні.

Правова охорона лісів і лісових господарств визнана світовою спільнотою надважливим складником кліматичної політики, що відобразилося в міжнародних угодах, які визначають фундаментальні принципи розвитку людства, зокрема: у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) [6], Кіотському протоколі [7], Паризькій кліматичній угоді [8] тощо. Необхідно зазначити про те, що численні міжнародні угоди у сфері охорони та захисту довкілля приділяють збереженню лісів значно менше уваги, ніж потрібно, і переважно розглядають їх як середовища існування цінних видів флори та фауни, як елемент біологічного різноманіття, як інструмент, що може впливати на вирішення низки екологічних проблем (зміна клімату, опустелювання).

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Кіотський протокол до неї закликають держави охороняти та поліпшувати якість поглиначів і накопичувачів парникових газів, сприяти поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісооновлення на стабільній основі. Для цілей виконання своїх зобов'язань, передбачених Кіотським протоколом, передусім для розвинутих країн, останні можуть використовувати дані щодо зміни в абсорбції поглиначами парникових газів, які є прямим результатом діяльності людини у сфері землекористування і в лісовому господарстві, уміщуючи зміни завдяки лісонасадженню, лісооновленню та збезлісенню. Тож протокол заохочує до сталого лісокористування, підвищення площі лісових насаджень, що буде зараховано державі-стороні протоколу до її квоти на викиди [6; 7].

Окрім положення щодо охорони лісових масивів містяться в Конвенції про охорону всесвітньої культур-

ної та природної спадщини й Європейській ландшафтній конвенції, проте ці акти в основному накладають зобов'язання щодо співпраці, врахування аспектів охорони природної спадщини й ландшафтів у своїй політиці та плануванні тощо [9; 10].

Важливим комплексним міжнародним документом, що спрямований на охорону лісового масиву Карпат, є підписана у 2003 році Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, сторони якої розробили чотири протоколи до неї, такі як: про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття, про сталий туризм та про стале управління лісами, про сталий транспорт [11].

У жовтні 2021 року Уряд України схвалив Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року, метою якої є перетворення України на більш екологічно безпечно та стійку до зміни клімату країну, яка зможе протистояти неминучим наслідкам глобальних кліматичних змін. Стратегія встановлює засади адаптаційних заходів у державі та зосереджує увагу на суттєвих кроках для оцінки впливу клімату на суспільство, економіку та природу, інтегруючи адаптацію в галузеву та місцеву політику. Стратегія визначає десять уразливих секторів та природних компонентів, серед яких є і лісове господарство. До 2024 року ці сектори мають пройти аналіз вразливості щодо кліматичних ризиків та на базі цього дослідження буде розроблено заходи з адаптації, які стануть пріоритетними в галузевих та місцевих планах адаптації. За словами Голови Представництва ЄС в Україні посла Матті Маасікаса, нова стратегія України допоможе Європі досягти мети стати кліматично нейтральним континентом до 2050 року [12].

На виконання міжнародних зобов'язань згідно з пунктом 19 Статті 4 Паризької угоди, пунктом 35 Рішення 1/СР.21 Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, а також на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 року № 878 «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» в Україні здійснюється розроблення Стратегії запобігання та адаптації до зміни клімату сільськогосподарського, лісового, мисливського і рибного господарств України на період до 2030 року.

Окрім того, правова охорона та стале використання лісів як елементів біорізноманіття повинні бути відображені у відповідних стратегіях, планах чи програмах кожної окремої держави, а також такі заходи повинні бути відображені й у секторальних та міжсекторальних планах, програмах чи політиках.

Важливим правовим заходом охорони, який можуть вжити держави, є введення процедур, пов'язаних з оцінкою впливу на довкілля проєктів, які можуть спричинити значний несприятливий вплив на лісові ресурси, з метою уникнення або зведення до мінімуму таких наслідків. Держави повинні підтримувати наявний лісовий покрив як головну складову частину ландшафту та збільшувати його [13].

Значну роль у захисті лісових ресурсів відіграє робота міжнародних форумів, робочих груп у сфері захисту лісів та їх сталого використання, оскільки за результатами такої співпраці створено цілий комплекс нормативних актів, проте, на жаль, поки що останні мають суто рекомендаційний характер.

Що стосується національної програми розвитку лісового господарства України, то така програма повинна враховувати потреби розвитку країни та визначати пріоритети для таких складників, як: політика і стратегія (сукупність національної та регіональної лісової політики, визначені цілі та шляхи їх досягнення, розподіл відповідальності, зв'язки з політиками інших секторів землекористування та зміни клімату); законодавство (закони, які дозволяють реалізувати політику, нормативно-правова база); інституції (організації для розроблення

й прийняття рішень та їх імплементації – лісові адміністративні органи, громадські організації, професійні асоціації та неурядові організації, дослідні, освітні установи та медіа); інформація, комунікація та дослідження (інвентаризація та моніторинг лісів, лісова інформаційна система, збір, обмін та розповсюдження інформації щодо лісів, зокрема, щодо впливів зміни клімату та уразливості; дослідження біофізичних, соціальних та політичних аспектів проблеми лісів та зміни клімату; звітність до національних та міжнародних організацій; комунікація та роз'яснювальна робота для зацікавлених груп та громадськості); компетенція (уміння, знання та досвід, які дають змогу ефективно відповідати на виклики в лісовому секторі, спричинені зміною клімату) та здатність ефективно вирішувати завдання щодо планування, управління та ведення господарства; фінансові механізми (механізми, які використовуються для фінансування лісового господарства, механізми для залучення, управління та розподілу фінансових ресурсів; механізми контролю).

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що сьогодні стрімкі кліматичні зміни вимагають від суспільства активних дій, спрямованих на захист та охорону лісових ресурсів. Такий захист перш за все стає можливим за умови розроблення та реального впровадження ефективних нормативних положень щодо захисту лісів, належної охорони останніх та створення умов для раціонального використання лісових ресурсів не лише на рівні окремої держави, а й на міжнародному рівні. Окрім того, вітчизняний законодавець повинен побудувати ефективну стратегію державної екологічної політики, забезпечити застосування ефективних правових механізмів державного регулювання у сфері природокористування й адаптації до кліматичних змін, зокрема, приділити увагу розробленню та регулярному оновленню національних і регіональних програм, які передбачають правові заходи щодо «пом'якшення» негативних наслідків зміни клімату для лісових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / за ред. С.П. Іванюти. Київ : НІСД, 2020. 110 с.
2. Зміна клімату і охорона природи: недооцінені можливості. URL: <https://uncg.org.ua/zmina-klimatu/> (дата звернення: 19.10.2021).
3. Порфирьев Б.Н. Экономика климатических изменений. Москва : «Анкил», 2008. 168 с.
4. Лицур І.М. Теоретико-методологічні основи еколого-економічної безпеки (на прикладі лісових ресурсів Карпат). Київ : Вид-во «Наук. світ», 2004. 139 с.
5. Ліси України в контексті зміни клімату: значні проблеми і великі можливості. URL: <http://epl.org.ua/about-us-posts/lisy-ukrayiny-v-konteksti-zminy-klimatu-znachni-problemy-i-velyki-mozhlyvosti/> (дата звернення: 19.10.2021).
6. Рамковій конвенції ООН про зміну клімату від 09.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 19.10.2021).
7. Київський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text (дата звернення: 19.10.2021).
8. Паризька кліматична угода від 12.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 19.10.2021).
9. Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 19.10.2021).
10. Європейська ландшафтна конвенція від 20.10.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text (дата звернення: 19.10.2021).
11. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text (дата звернення: 19.10.2021).
12. Уряд схвалив нову стратегію для досягнення Україною кліматичної стійкості до 2030 року. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2021/government-endorses-new-strategy-to-make-Ukraine-more-climate-resilient.html> (дата звернення: 30.10.2021).
13. Лозо О.В. Правове регулювання охорони ландшафтів в Україні та Європейському Союзі: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 19 с.